

*S*  
*K*  
*A*  
*S*

*1/1999*

---

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirjojen ja julkaisujen arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja. Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto suoraan toimittajalle viimeistään kolme viikkoa ennen seuraavan numeron julkaisupäivää, joka ilmoitetaan lehden edellisessä numerossa. Tekstit toimitetaan disketillä tai sähköpostilla jollakin yleisellä tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettuina. Piirroksia, karttoja, ja hyvätasoisia valokuvia voidaan myös julkaista.

Julkaisija : Suomen keskiajan arkeologian seura -  
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry  
PL 286  
20101 Turku

Toimittaja : Kirsi Majantie  
Kanslerintie 8 B 37, 20200 Turku  
(02) 230 1834, 040-503 7206  
kirmaja@utu.fi

Toimituskunta:

Hannele Lehtonen (02-2838240,  
hannele.lehtonen@aboavetusarsnova.fi)  
Ville Laakso (050-555 6312, vilaakso@utu.fi)  
Marianna Niukkanen (040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi)  
Terhi Mikkola (050-582 2526, terhi.mikkola@helsinki.fi)

ISSN 1455-0334

UNIPAPS  
Turun yliopisto 1999

---

## Toimittajalta

Vuoden ensimmäinen jäsenlehti koostuu muutamasta mielenkiintoisesta artikkelista ja useista pienistä ilmoitusluontoisista asioista. Artikkelien pituus on viime aikojen lehdissä ollut kasvamaan päin ja onkin ehkä paikallaan muistuttaa, että suositeltu sivumäärä on aikaisemmin ollut alle kymmenen sivua. Pitkät jutut ovat toki tervetulleita ja mielenkiintoisia, mutta jäsenlehtemme nykyisellä painoasulla toteutettuna, niitä ei monta lehteen mahdu. Kuten jo seuran jäsenlehden viime numerossa oli huomattavissa, on lehdessä tästä lähtien mahdollista julkaista myös valokuvia. Myös valokuvat tulevat viemään palstatilaa tulevissa lehdissä, koska kovin pieniä kuvia tuskin kannattaa julkaista. Sekä valokuvat että pidentyneet jutut ovat kuitenkin vain hyvä asia ja toimituskunta onkin aikeissa kehittää lehden tulevaa painoasua sellaiseen suuntaan, että sekä jutuille että valokuville olisi enemmän tilaa.

Kaivausmenetelmäkeskustelu saa jälleen toivottua jatkoa Marita Kykyrin artikkelissa aiheesta, jossa hän käsittelee erityisesti yksikkökaivausmenetelmän käyttämiseen liittyviä käytännön ongelmia ja peräänkuuluttaa yksittäisten kaivausten pohjalta saatujen kokemusten ja havaintojen julkaisua ja niistä keskustelua. Susanna Aaltosen artikkeli Pietari Henrikinpojasta ja Lounais-Suomessa toimineista muista 1470-80-lukujen kirkkomaalareista perustuu kirjoittajan pro-gradu työhön. Aiheeseen liittyvät aikaisemmat tutkimukset ovat olleet lähinnä ikonografisia tai liittyneet yleisesityksiin Suomen keskiajan maalaustaiteesta. Myös Jouni Taivaisen artikkeli perustuu kirjoittajan pro-gradu työhön. Sen aiheena on Tyrvänön entisen pitäjän asutushistorian tarkastelu rautakaudella ja keskiajalla, ja rautakautisten muinaisjäännösten ja irtolöytöjen tarkastelu suhteessa alueen keskiaikaiseen asutukseen.

Lehden lopusta löytyy muutama ilmoitus keskiajan arkeologiaan liittyvistä näyttelyistä, jotka avataan lähiaikoina. Toimituskunta ottaa mielellään vastaan tämältyyppisiä keskiajan arkeologiaan liittyvien näyttelyiden ilmoituksia, jotta seuran jäsenet saisivat monipuolista tietoa aihepiiriin liittyvistä tapahtumista ja näyttelyistä.

Toimittajan palstalla on aikaisemmin ollut puhetta teemanumeroiden julkaisemisesta. Yhtenä ehdotuksena mainittiin historiallisen ajan esineelliseen kulttuuriin keskittyvä numero. Tähän liittyvää artikkeliaineistoa on jo valmiina odottamassa, joten ensimmäinen teemanumero tulee todennäköisesti keskittymään tähän aihepiiriin.

## Kaivausmenetelmäkeskustelu jatkuu

Marita Kykyri

Viime vuoden toiseksi viimeisessä SKAS:n numerossa (3/1998) Henrik Asplund jatkoi omalta osaltaan kenttätyömetodiikkaa ja erityisesti ns. yksikkökaivausmenetelmää (single context -menetelmä) koskevaa keskustelua käsitellen myös muutamia menetelmään liittyviä ongelmia, joista tuonnempana. Artikkelissaan kirjoittaja toteaa periaatteellisen konseksuksen yksikkökaivauksen eduista muihin kaivausmenetelmiin nähden jo olevan, mutta tiedustelee kuitenkin lukijan mielipidettä siitä, olisiko menetelmäkeskustelua tarpeellista vielä entisestään syventää. Mielestäni ehdottomasti kyllä ja useasta syystä.

Viime vuosien esitykset ja kannanotot maamme historiallisen ajan arkeologian kaivausmenetelmistä ja kenttätyömetodiikasta ovat olleet varsin yleisluontoisia ja teoreettisia (Asplund1997:1, Wahl1997:6-12, Kykyri 1997:2-7, Kykyri 1999a-b). Tämä on toisaalta ollut hyvä asia, sillä näin ovat aihepiiriin vähemmän perehtyneetkin saaneet käsityksen siitä, mistä 1990-luvulla virinneessä menetelmäkeskustelussa on yleisellä arkeologisella tasolla kysymys.

Halu ja tarve kehittää ja uudistaa kenttätyömetodiikkaa yksikkökaivausmenetelmän periaatteiden suuntaan, ovat tuoneet mukanaan paineita ja asettaneet uusia vaatimuksia noudatettaville kenttätyökäytänteille. Nyt kun yksikkökaivausmenetelmä vaikuttaa saaneen hiljaisen hyväksynnän ja oikeutuksen maamme arkeologiassa, olisi menetelmäkeskustelussa aika siirtyä yleiseltä esittelevältä ja teoreettiselta tasolta "(maan)pinnan alle", käsittelemään yksittäisten kaivausten pohjalta saatuja kokemuksia mainitusta kaivausmenetelmästä ja siihen liittyvästä dokumentoinnista.

Toistaiseksi aihetta käsittelevät painetut esitykset ja kommentit ovat olleet maassamme harvinaisia (ks. Suhonen & Vuorinen 1997:8-13), ja niiden tarve olisikin erityisen suuri juuri nyt, kun kiinnostus kaivausmenetelmää kohtaan on vihdoinkin herännyt ja menetelmää on ryhdytty kokeilemaan myös käytännössä. Kenttä- ja jälkitöiden yhteydessä saadut omakohtaiset kokemukset sekä niiden pohjalta tehdyt havainnot ja arviot yksikkökaivausmenetelmän soveltuvuudesta ja toimivuudesta erityyppisissä arkeologisissa tutkimuskohteissamme, olisivat tervetullutta tietoa menetelmää maamme "yleisarkeologisiin olosuhteisiin" sovellettaessa ja muokatessa. Toisaalta tällaiset esimerkit olisivat omiaan myös rohkaisemaan uuden me-

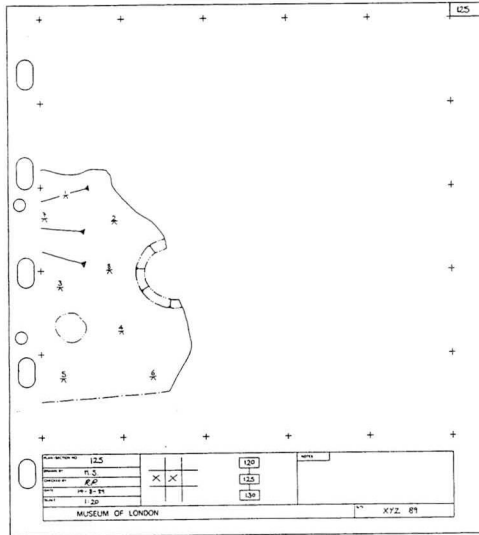
netelmän kokeilua.

Yhteisistä teoreettisista lähtökohdistaan ja tavoitteistaan huolimatta ei yksikkökaivausta ja -dokumentointia ole ollut, useasta eri syystä johtuen, mahdollista toteuttaa täysin samassa muodossa eri maissa, eikä edes saman maan rajojen sisäpuolellakaan (vrt. esim. McLees et al. 1994:14-18; Anund 1995:12-16; Bäck 1996:4-8; Spence 1993:25-30; Pearson & Williams 1993:90-95; Molaug 1995:146-154; Golembnik: 1995:309-326). Sen lisäksi että mm. tutkimuskohteet ja -tavoitteet samoin kuin eri maiden tutkimustraditiotkin poikkevat toisistaan, vaikuttavat ennen kaikkea kulloisetkin taloudelliset, työvoimapolitiittiset ja lainsäädännölliset tekijät siihen, miten ja missä muodossa arkeologista kaivaustoimintaa on yleensä mahdollista harjoittaa.

### Piirtäminen osana dokumentointia

Yksikkökaivausmetodin periaatteiden noudattaminen käytännön kavaustyössä ja dokumentoinnissa (ks. Harris 1979:73-74, 79, 103, 107, 110-112; Brown & Harris 1993:2-5, Kykyri 1999b) on aikaavievää ja vaativaa työtä, joka "onnistuakseen" vaatisi ehdottomasti arkeologisesti koulutettua ja menetelmän ainakin yleisperiaateiltaan tuntevaa työvoimaa. Se, ettei tällaista työvoimaa (erinäisistä syistä johtuen) ole yleensä mahdollista riittävästi palkata, heijastuu luonnollisesti myös kaivausten tuottaman dokumenttiaineiston laadussa, määrässä ja koostumuksessa. Kenttätöiden yhteydessä tuotetun arkeologisen lähdemateriaalin tasoa heikentää myös se, että kaivaukset on usein suoritettava tiukan ja joskus lähes epäinhimillisen aikataulun puitteissa.

Nimensä mukaisesti yksikkökaivausmenetelmän tavoitteena on toisistaan fyysisesti erotettavien stratigrafisten yksiköiden (kerrokset, rakenteet ja rajapinnat) tutkiminen ja dokumentoiminen omina erillisinä kokonaisuuksinaan. Dokumentoinnin yhteydessä tämä tarkoittaa mm. sitä, että jokaisesta identifioidusta ja määritellystä yksiköstä piirretään oma erillinen yksikkö(taso)karttansa (single context plan; ks. kuva 1). Perinteisiä, koko kaivausalueen laajuisia, useita stratigrafisia yksiköitä samanaikaisesti esittäviä kooste(taso)karttoja (multi complex plan) ei kenttätöiden yhteydessä yleensä ole tapana piirtää kuin erityistapauksissa; ja tarvittavat koostekartat laaditaan yleensä vasta jälkitöiden yhteydessä yksikkö(taso)karttoja apuna käyttäen (Harris 1979:74, 79-80, 107; Brown-Harris 1993:4-5, Kykyri 1999b ; ks. kuitenkin myös McLees et al. 1994:18; Anund 1995:13, 15-16).



Kuva 1: Esimerkki yksikkökartasta (Spence 1990, fig. 7).

Mikäli tutkittujen ja dokumentoitujen yksiköitten väliset stratigrafiset suhteet ja yksiköiden spatiaalinen ulottuvuus ovat kenttätöiden yhteydessä tulleet tulkituksi oikein, on piirrettyjen yksikkökarttojen pohjalta jälkeensä mahdollista rekonstruoida leikkauksia periaatteessa mistä kohden tutkittua aluetta tahansa. Perinteisiä, kaivausalueella koko kaivauskeson ajan seisovia profiilikaistaleita ja -penkkejä ei yksikkökaivauksilla suosita, koska ne vaikeuttavat yksiköiden tutkimista ja dokumentointia peittämällä alleen osan kaivausalueesta, eivätkä muutoinkaan pysty tarjoamaan kuin ainoastaan osittaisen kuvan kaivauskohteen yksiköiden välisistä stratigrafisista suhteista (Harris 1979: 53-55, 107, 110; Brown & Harris 1993:3-5, 19).

Pitäisikö perinteisten leikkauspiirrosten laatimisesta yksikkökaivauskohdeissa sitten kokonaan luopua? (vrt. Asplund 1998:3-5). Mielestäni ei. On totta, että kaivaus- ja dokumentointimenetelmien kehittyessä ja yksikkökaivauksen parhaillaan yleistyessä, on meidänkin tullut aika tarkistaa käsityksiämme mm. leikkaus- ja tasokartoituksesta. Mielestäni perinteisten leikkauskarttojen piirtäminen puoltaa kuitenkin paikkaansa, ja niitä tulisi kenttätöiden yhteydessä edelleenkin laatia tapauskohtaisesti, aina kun niiden piirtämiselle on perusteltua tarvetta (vrt. Greene 1990:66, Brown-Harris 1993:5) Perusteluksi ei kuitenkaan riitä pelkästään se, että "näin on aina ennenkin tehty". On aina muistettava, että piirtäminenkin on kaivausten

vähii resurssija (raha, aika, työvoima) syövä "investointi", minkä vuoksi sen tarve ja toteutustapa on kulloisessakin yksityistapauksessa aina tarkkaan harkittava.

Vaikka yksikkökarttojen pohjalta on teoriassa mahdollista laatia perinteistä leikkauskarttaa vastaavia esityksiä, en henkilökohtaisesti usko, että yksiköiden dokumentoinnin tarkkuus kaivauksillamme on (yleistäen) vielä sitä tasoa, että perinteinen leikkauskartta joutaisi lopullisesti roskakoriin (ks. myös Asplund 1998:4-5). Parantamisen ja kehittämisen varaa on varmaan niin mittaus- kuin vaaitustarkkuuksissakin (johtuu paljolti käytetystä mitausvälineistöstä), käytetyissä vaaitustiheyksissä sekä yksiköiden fyysisten ominaisuuksien dokumentointitavoissa ja -tarkkuudessa eli juuri niissä teki-  
jöössä, joita apunakäyttäen leikkaukset yksikkökarttojen pohjalta olisi pystyttävä rekonstruoimaan.

Mitään yleispätevää ohjetta siitä, millä tavoin yksittäisen kaivauksen leikkauspiirrokset tulisi laatia on siis mahdotonta antaa, ja päätöksentekovastuu tästä jääkin tavallisesti kaivausjohtajalle. Hyvin yleistäen voi kuitenkin sanoa, että mikäli kaivauskohteen stratigrafia on hyvin vaikeaselkoinen ja/tai kulttuurikerrokset rikkonaisia, ohuita ja runsaslukuisia ja/tai rakennejäännökset lukumääräisesti runsaita ja huonokuntoisia, on perinteisiä leikkauspiirroksia suositeltavaa piirtää kentällä ainakin kaivauskohteen stratifikaation "kriittisimmistä", ja hankalimmin tulkittavista osista (vrt. Fedele 1995:99).

Leikkauspiirrosten laatimista tietyissä tilanteissa puoltaa myös käytännön työn opetus siitä, että kerrosrajat (esim. useat päällekkäiset puulastuserrokset) ovat monasti selkeämmin havaittavissa vertikaalileikkauksessa kuin horisontaalitasossa (Kykyri 1999b). Mikäli seisovat profiilikaistaleet koetaan käytännön työtä hankaloittaviksi (vrt. Suhonen & Vuorinen 1997:10-11), on leikkaukset aina mahdollista piirtää myös ns. kumulatiivisina leikkauksina tai dokumentoida ne vaiheittain kapeiden ja matalien profiilikaistaleiden avulla, jotka poistetaan dokumentoinnin jälkeen maantasalle aina kun ne ovat saavutaneet esim. 20 cm:n korkeuden. (Barker 1982:84).

## Lomakedokumentointi

Yksikkökaivausmetodin perusajatuksen mukaisesti kaikki stratigrafiset yksiköt ovat täsmälleen samanarvoisia rakenneosasia kaivauskohteen stratifikaatiossa, minkä vuoksi ne myös dokumentoidaan tasavertaisesti, kukin

omana erillisenä kokonaisuutenaan (Harris 1979:73, 103; Spence 1990, Kykyri 1999b). Vapaamuotoisten kirjallisten muistiinpanojen sijasta yksiköihin liittyvät havainnot dokumentoidaan yleensä lomakemuodossa mm. menetelmän nopeuden, muistiinpanojen yhtenäisyyden sekä paremman käyttökelpoisuuden vuoksi.

Käytetty lomakepohja vaihtelee kaivauskohteittain. Yksittäisen kaivauksen dokumentointi voidaan suorittaa yleislomakepohjalla, joka on laadittu soveltuvaksi kaikentyyppisten yksiköiden perustietojen dokumentointiin (esim. Harris 1979:108 fig. 35; McLees et al. 1994:15 fig. 2; Pearson & Williams 1995:91 fig. 6.1.) tai erityislomakepohjalla, jolloin erityyppisille yksiköille on laadittu toisistaan poikkeava lomake (esim. Golembnik 1985:18 table 1; Spence 1990; Anund 1995:14 fig 4; Golembnik 1995:314 fig. 5; Fedele 1995:96 fig. 4; Molaug 1995:153 fig. 13; Kykyri 1999b kuva 4). Se, mitä tietoja yksiköistä dokumentoidaan, on kaivauskohtaista, ja riippuvainen asianomaisen kaivauksen luonteesta, tavoitteista sekä kaivaukseen liittyvistä yleisistä resursseista. Valintoja on aina tehtävä, ja dokumentointitavoitteet olisikin aina ensisijaisen tärkeää suhteuttaa kentällä vallitseviin olosuhteisiin (käytettävissä oleva aika, kaivausten luonne, kaivausalueen koko, kaivausmenetelmä, kerrosten ja rakenteisen luonne, työvoiman määrä ja laatu, vuodenaika, sää- ym. -olosuhteet jne.), sillä koskaan ei ole mahdollista dokumentoida "kaikkea kaikesta".

Yllämainitusta huolimatta tulisi jokaisesta yksiköstä tilanteesta riippumatta selvittää ja dokumentoida vähintään kyseessäolevan yksikön 1) Fyysinen koostumus/luonne, 2) spatiaalisuus sekä 3) stratigrafinen suhde muihin alueen yksiköihin, eli ne yksikön olennaisimmat ominaisuudet, joiden pohjalta se on identifioitavissa kaikkien muiden alueen stratigrafisten yksiköiden joukosta. Mainittujen seikkojen lisäksi olisi tärkeää esittää myös arvio/tulkinta yksikön syntyyn/muodostumiseen/kehitykseen liittyvistä aktiviteeteista, prosesseista ym. tekijöistä sekä yksikön funktio(i)sta. Myös yksikköön kohdistuneiden postdepositionaalisten aktiviteettien ja prosessien selvittäminen olisi yksikön "elinkaaren" selvittämisen kannalta tärkeää. Yksikkölomakkeeseen olisi lisäksi hyvä liittää myös tieto yksikköön suoraan liittyvästä löytöaineistosta (Kykyri 1999a-b; ks. myös Harris 1979:107-111; Golembnik 1985:18; Spence 1990; McLees et al. 1994:14; Urbanczyk 1995:69-79, Larsson & Johansson Hervén 1998:25-29 ).



## Dokumenttiaineiston tietojen tarkistettavuus

Koska kaivausten yhteydessä dokumentoitavien stratigrafisten yksiköiden lukumäärä voi pienialaisellakin kaivauksella nousta jo satoihin, on selvää, että yksiköittäin dokumentoitava kaivauskohde tuottaa helposti valtaavan määrän dokumenttiaineistoa (karttoja, lomakkeita, kerrosmatriiseja jne.), jonka tietojen keruuseen ja tuottamiseen liittyy monenlaisia ongelmia ja "vaaramomenteja" (vrt. Asplund 1998:5). Havainnoiminen on aina subjektiivista toimintaa ja havaintoihin perustuva dokumentointi selektiivistä, ja näiden tekijöiden vaikutusta ei kaivauksilla tuotetuissa dokumenteissa (kartta, lomake jne.) ole koskaan mahdollista täysin eliminoida.

Yksi tapa "lieventää" kenttädokumentoinnin yhteydessä tehtyjen arviointien ja tulkintojen subjektiivisuutta (esim. yksikkölomakkeita täytettäessä) on tuoda dokumenteissa esille myös ne faktat, joihin yksiköihin liittyvät tulkinnat konkreettisesti perustuvat (esim. mitkä tekijät puoltavat tietyn kerroksen tulkitsemista juuri palokerrokseksi eikä "ainoastaan" hiiltä ja nokea sisältäväksi kerrokseksi). Tällaisista perusteluista olisi epäilemättä apua myös kaivausten jälkityövaiheessa "lopullisia" tulkintoja tehtäessä (vrt. Beronius-Jörpeland 1992:130-131; Bäck & Svensson 1996:8; Larsson 1996:32).

Arkeologinen kaivaustoiminta tuhoaa aina tutkimuskohteensa, minkä vuoksi kenttätöiden yhteydessä mahdollisesti epäselviksi jääneiden seikkojen tarkistaminen ei jälkikäteen paikan päällä ole yleensä mahdollista (vrt. Asplund 1998:5). Tämä tosiasia asettaa suuria paineita kaivausten dokumentoinnille, sillä se mitä kaivauksilla ylipäätänsä dokumentoidaan, pitäisi pystyä dokumentoimaan kerralla ja oikein.

Koska yksikkökaivauksen dokumenttimateriaalissa havaittavia epäselvyyksiä, tulkinnanvaraisuuksia, puutteita, unohduksia jne. ei yleensä enää kenttätöiden jälkeen ole mahdollista tarkistaa, täsmentää, täydentää tai korjata, on tärkeää, että perustiedon dokumentointiin liitetään aina tietyt tarkistusrutiinit. Käytännössä tämä voidaan hoitaa esim. siten, että kentällä toimii yksi tai useampi vastuuhenkilö/dokumentointivastaava, (kaivauksen luonteesta riippuen), jonka toimenkuvaan kuuluu tuotettujen dokumenttien tarkistaminen/hyväksyminen jo paikan päällä. Dokumenttimateriaalin (yksikkölomakkeet, yksikkökartat, matriisit jne.) tarkistus/hyväksyminen voi myös tapahtua "portaittain", esim. akselilla kaivaja - aluevastaava - kaivausjohtaja (ks. esim. Spence 1993:25-26; 32-33; Pearson & Williams 1993:94; Anund 1995:12; vrt. myös Golembnik 1995:310, 313; Molaug 1995:152-153).

Vielä tänään mainitunlaiset tarkistukset on tehtävä "perinteisellä tavalla", mutta digitaalisen dokumentoinnin ja erityistietokoneohjelmien käytön epäilemättä yleistyessä lähitulevaisuudessa myös maamme historiallisen ajan kaivauksilla (muiden Pohjoismaiden tapaan), tulevat yksikkökaivausten tarkistusrutiinit meilläkin huomattavasti helpottumaan (vrt. Bodin 1994:51-54; Flyg 1995:28-38; Bäck & Svensson 1996:6-19; Hill & Paasche 1996:12-25). Tämä tulee olemaan erityisen suuri apu selvitettäessä mm. yksiköiden välisiä suhteita kaivauskohteissa, jotka ovat laaja-alaisia ja sisältävät runsaasti ohuita kerroksia, huonokuntoisia rakenteita jne. eli kohteissa, jotka ovat stratigrafiansa puolesta erityisen vaikeasti kaivettavia, dokumentoitavia ja tulkittavia.

Jotta kaivausalueen stratigrafisten yksiköiden välisen suhdeverkoston (stratigrafinen sekvenssi) esittäminen ns. Harrisin matriisin muodossa on mahdollista, on perusedellytyksenä se, että jokaisen yksittäisen yksikön fyysiset rajat ja suhde muihin yksiköihin (kontaktit, korelaatiot tai niiden puute) on tulkittu ja dokumentoitu kenttätöiden yhteydessä oikein. Mikäli näin on, on matriisi periaatteessa mahdollista laatia vaikka vasta kaivausten jälkityövaiheessa.

Laaja-alaisten ja "vaikean" stratigrafian omaavien kaivauskohteiden yhteydessä tämä ei kuitenkaan ole suositeltavaa, vaan matriisi olisi tällaisissa tapauksissa laadittava jo kenttätöövaiheessa vaiheittain, kaivausten yleistä kulkua noudattaen, pala palalta (vrt. esim. Spence 1990; Brown & Harris 1993:4-5, Pearson & Williams 1993:90, 94-95). Näin tulisi tehdä ennen kaikkea matriisitietojen tarkistettavuuden vuoksi. Laaja-alaisilla ja stratigrafisesti vaativissa kohteissa olisi muutoinkin turvallisinta laatia matriisit osaluueittain ja koota koko kaivausalueetta käsittävä matriisi vasta osamatriisien pohjalta (Brown-Harris 1993:4-5, Pearson & Williams 1993:90,94-95, Spence 1993:27).

Hyvän kaivauksen salaisuus on intensiivisessä havainnoinnissa (Barker 1986:105). Havainnontikyky (arkeologiasta puheenollen) on puolestaan riippuvainen havainnoijan koulutuksesta, työkokemuksesta, harjaantuneisuudesta ja mielenkiinnosta; mutta useat ulkoiset tekijät vaikuttavat välillisesti tai välittömästi siihen, mistä ja kuinka perusteellisesti havaintoja on kaivaustilanteessa ylipäättänsä mahdollista tehdä. Näitä tekijöitä ovat kenttätöajan lisäksi mm. kenttätömenetelmät, kerrosten ja rakenteiden säilyneisyys, vuodenaika, sää, yleiset kenttäolosuhteet jne., ja ne vaikuttavat edellämäinnittujen kanssa myös havainnoinnin pohjalta tehtävään dokumentointiin ja tulkintaan joko helpottavasti tai vaikeuttavasti.

Sellaisissa tapauksissa kun stratigrafisista yksiköistä kaivaustilanteessa havaintoja tekevä henkilö (yleensä kaivaja) ei ole sama henkilö kuin näiden dokumentoija/tulkitsija, on kentällä kiinnitettävä erityistä huomiota tiedonsiirtoon eli siihen, että kaivajan tekemät havainnot välittyvät myös dokumentoijalle ja niiden "oikeassa" muodossa. Ideaali tilanne olisi luonnollisesti sellainen, että jokainen kaivaja dokumentoisi itse tutkimansa osan kaivausalueesta (vrt. Spence 1993:25-26; Pearson & Williams 1993:93-94; Anund 1995:12; Golembnik 1995:313; Bäck & Svensson 1996:7-8), mutta tämä on maamme kaivauksilla usein mahdotonta siitä johtuen, ettei kaivajilla lähellekään aina ole arkeologista koulutusta (vrt. Golembnik 1995:305).

Jotta arkeologiselle havainnoinnille olisi tarjottavissa kulloisiinkin olosuhteisiin nähden parhaat edellytykset, olisi kaivauksen tarkoituksellista ja dokumentoinnin periaatteista ja tavoitteista informoitava aina myös kaivajia. On lisäksi muistettava, että myös ei-arkeologeja voi opastaa ja harjaannuttaa arkeologiseen havainnointiin, mikäli opetukseen vaan kentällä löytyy aikaa ja viitseliäisyyttä.

### Muutama sana muodostumisprosessien selvittämisestä

Ns. Harrisin matriisi syntyi alunperin tarpeesta järjestää laaja-alaisten kaivausten jälkityövaiheessa kerroksia ja niiden välisiä aikasuhteita koskevat havainnot ymmärrettäväksi ja hallittavaksi kokonaisuudeksi paperille, niin että kaivauskohteen eri vaiheiden selvittäminen helpottuisi (Harris 1979:116-117). Matriisi oli siis alunalkaen vain apukeino stratigrafisten yksiköiden järjestämisessä suhteelliseen aikajärjestykseen, mutta menetelmän nopeasti yleistyttyä maailmanlaajuiseen käyttöön, on sen laatimisesta tullut usein pääasia ja jopa itsetarkoitus arkeologisia materiaaleja työstettäessä (vrt. Golembnik 1995:316).

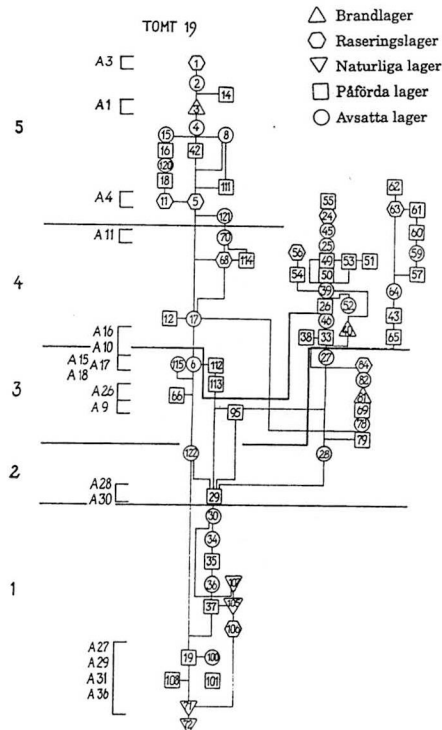
Intensiivinen keskittyminen yksiköiden välisten suhteiden selvittämiseen, matriisin konstruointiin ja niihin liittyvään problematiikkaan, lienee omalta osaltaan vaikuttanut siihen, että monet muut stratigrafisiin yksiköihin liittyvät keskeiset tekijät, kuten mm. yksiköiden fyysisten ominaisuuksien ja yksiköihin kohdistuvien eri prosessien selvittäminen on tutkimuksessa jäänyt edellisten varjoon (ks. myös Asplund 1998:6).

Kulttuurikerrosten muodostumisprosessien selvittämisessä on yksinkertaistettuna tavoitteena tunnistaa ne luonnonprosessit (biologiset ja geologiset) ja ihmistoiminnot, jotka yhdessä tai erikseen ovat vaikuttaneet siihen, minkälaisia fyysisiä kerroksia maaperästä kaivausten yhteydessä paljastuu

(Schiffer 1987; Welinder 1992:27-28). Arkeologiset kerrokset ovat itseasiassa sekä muodostumis- että ns. postdepositionaalisten prosessien summa, minkä vuoksi näitä prosesseja tulisi kulttuurikerrosten muodostumista käsiteltäessä tarkastella aina rinnakkain (ks. tarkemmin Urbanczyk 1995:69-79).

Yksittäiseen kerrokseen liittyviä muodostumisprosesseja tulkittaessa on luonnollisinta lähteä liikkeelle itse tutkimuskohteena olevan kerroksen fyysisistä ominaisuuksista ja koostumuksesta (vrt. Asplund 1998:6); mutta näiden prosessien ymmärtämiseksi on yhtä olennaista ja tärkeää selvittää aina myös kyseisen kerroksen suhde muihin ympäröiviin stratigrafisiin yksiköihin sekä siihen liittyvän löytöaineiston koostumus (Kykyri 1999b; kuva 2).

Matrix - tomt 19



Kuva 2: Kerrosmatriisi, johon eri muodostumisprosessien seurauksena syntyneet kerrokset on merkitty toisistaan poikkeavin symbolein (Andersson & Hällans & Persson 1990:160)

Kaivauksilla suoritettava havainnointi, dokumentointi, analysointi ja tulkinta vaatisivat ennen kaikkea riittävästi aikaa sekä ammattitaitoista henkilökuntaa, olipa kyseessä sitten kerrosrajan paikantaminen, maalajikuvauksen kirjaaminen, yksikkökartan piirtäminen tai kerrosyksikköön liittyvien muutosprosessien selvittäminen. Se, ettei näitä vaatimuksia ole käytännön kenttätötilanteessa useinkaan mahdollista täyttää, ei voi olla vaikuttamatta (välillisesti tai välittömästi) kaivauksilla tuotettavan arkeologisen dokumenttiaineiston laatuun ja määrään.

## Lopuksi

Ideaalitilanne olisi luonnollisesti se, että arkeologiset kaivaukset voitaisiin suorittaa yksikkökaivauksena alan ammattilaisten voimin, kulloisenkin kaivauskohteen ominaisluonteen ja kaivauksen yleis- ja erityistavoitteiden pohjalta laaditussa kohtuullisessa aikataulussa. Tälläisiä kaivauksia on historialisen ajan arkeologisissa kohteissamme mahdollista suorittaa kuitenkin harvoin, ja yleensä kaivausten optimaalinen suorittamisaika joudutaan kentällä reippaastikin alittamaan. Tästä johtuen on arkeologin käytännön työ usein jatkuvaa, ja voimia kuluttavaa tasapainottelua, toisaalta kaivaustoiminnalle asetettujen (ja yhä enenevien) yleis- ja erityistavoitteiden (esim. yksikkökaivauksen periaatteiden noudattaminen) ja toisaalta riittämättömän ajan välillä. Tähän epäkohtaan olisi pikaisesti saatava aikaan konkreettista parannusta.

Lopuksi on kaikesta huolimatta todettava, ettei kaivauksille asetettujen tavoitteiden ja käytettävissä olevan ajan puutteen ristiriita ole yksinomaan maamme arkeologiaan liittyvä epäkohta, vaan luonteeltaan yleismaailmallinen ja monisäikeinen arkeologinen ongelma, josta englantilainen arkeologi Philip Barker on osuvasti todennut seuraavaa:

"There is an unresolvable conflict between proper excavation and the need for speed, since there is an optimum speed at which the excavation can be carried out - the site, of whatever sort, should dictate the speed of the excavation. To try to go two or three times as fast without serious loss is like asking a surgeon to carry out a heart operation in half an hour with a knife and fork. This is because archaeological sites are immensely complicated, and those that appear simple have usually been made so by inadequate excavation" (Barker 1986:71).

## Lähteet:

- Andersson, C. & Hållans, A-M. & Persson, B. 1990. Biografen. Ett 1600-1700-talskvarter i Nyköping. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport UV 1990:1. Stockholm.
- Anund, J. 1995. Stadsarkeologi på UV Uppsala. Stratigrafisk metodhistorik och lägesrapport. Meta 2/1995:3-18.
- Asplund, H. 1997. Mikä on kulttuurikerros? SKAS 2/1997:1.
- Asplund, H. 1998. Single Context keskustelua. SKAS 3/1998:2-9.
- Barker, P. 1982. Techniques of Archaeological Excavation. Second Edition. London.
- Barker, P. 1986. Understanding Archaeological Excavation. London.
- Beronius-Jörpeland, L. 1992. The Formation of Occupation Layers as an Archaeological Source. Rescue and Research. Reflections of Society in Sweden 700-1700 A.D. S. 127-149. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 2. Uppsala.
- Bodin, U. 1994. Arkeologi och informationsteknologi. Kulturmiljövård 4/1994:51-54.
- Brown, M. R. & Harris, E.C. 1993. Introduction. Interfaces in archaeological stratigraphy. Harris, E. C. & Brown III, M. R. & Brown, G. J. (toim.): Practices of archaeological stratigraphy s. 1-20. Cambridge.
- Bäck, M. & Svensson, K. 1996. Single Context på Birka. Meta 4/1996:3-11.
- Fedele, F. G. 1995. Archaeological stratification and the logic of excavation. Urbanczyk, P. (toim.) Theory and practice of archaeological research. Volume II. Acquisition of field data at multi-strata sites. s. 81-106. Warszawa.
- Flyg, P. 1995. Digital medeltidsarkeologi på UV. Meta 4/1995:28-38.
- Golembnik, A. 1985. The excavations on the cast hill in Pultusk. New directions in archaeological research. ISKOS 5: 15-22.
- Golembnik, A. 1995. Stratigraphic reconstruction of the urban deposits at the sites of Finnegården 3A, Dreggsalmenning 14-16 and Skostredet 10 in Bergen.
- Urbanczyk, P. (toim.) Theory and practice of archaeological research. Volume II. Acquisition of field data at multi-strata sites. s. 303-328. Warszawa.
- Greene, K. 1990. Archaeology. An Introduction. The History, Principles and Methods of Modern Archaeology. Revised Edition. London.
- Harris, E. C. 1979. Principles of Archaeological Stratigraphy. London.
- Hill, D. & Paasche, K. 1996. Use of GIS and three-dimensional documentation on multi layer urban archaeological sites. Meta 4/1996:12-25.
- Kykyri, M. 1997. Kulttuurikerroksia tutkimaan. SKAS 3/1997:2-7.
- Kykyri, M. 1999a. Stratigrafiset yksiköt ja historiallinen menneisyys - yksiköiden tulkinnasta ja siihen liittyvistä ongelmista. Muinaistutkija 1/1999. Painossa.
-

- Kykyri, M. 1999b. Kerroskaivaus ja kulttuurikerrosten dokumentointi. Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Museoviraston Rakennushistoriallisen osaston julkaisuja 1999. Ilmestyy keväällä 1999.
- Larsson, S. 1996. Att arbeta med stratigrafi i Lund - konsekvenser för vår syn på den medeltida staden. *Meta* 4/1996:26-34.
- Larsson, S. & Johansson Hervén, C. 1998. Källmaterialsproduktion och förståelsehorisonter i stadsarkeologin. *Meta* 2/1998:20-41.
- McLees, C., Nordeide, S. W., Petersén, A. & Saunders, T. 1994. The production of archaeological knowledge: The theory and method of urban excavation. *Meta* 2/1994:3-29.
- Molaug, P. M. 1995. Oslo: A hundred and thirty years of experience. Urbanczyk, P. (toim.) *Theory and practice of archaeological research. Volume II. Acquisition of field data at multi-strata sites.* s. 129-158. Warszawa.
- Pearson, N. & Williams, T. 1993. Single-context planning: its role in on-site recording procedures and in post-excavation analysis at York. Harris, E. C. & Brown III, M. R. & Brown, G. J. (toim.): *Practices of archaeological stratigraphy* s. 89-103. Cambridge.
- Schiffer, M.B. 1987. *Formation Processes of the Archaeological Record.* First Edition. Albuquerque.
- Spence, C. 1990. *Archaeological Site Manual.* Department of Urban Archaeology Museum of London. Second Edition. Hampshire.
- Spence, C. 1993. Recording the archaeology of London: the development and implementation of the DUA recording system. Harris, E. C. & Brown III, M. R. & Brown, G. J. (toim.): *Practices of archaeological stratigraphy.* s. 23-46. Cambridge.
- Suhonen, M. & Vuorinen, J.-M.; 1997. Bonden Paavo Raison Mullissa. SKAS 3/1997:8-13.
- Urbanczyk, P. 1995. Postdepositional Processes. Urbanczyk, P. (toim.) *Theory and practice of archaeological research. Volume II. Acquisition of field data at multi-strata sites.* s. 69-79. Warszawa.
- Wahl, H-M. 1997. Bonden Paavo som kulturlagerproducent. SKAS 1/1997:6-12.
- Welinder, S. 1992. Människor och artefaktmönster. *Occasional Papers in Archaeology* 5. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala.
-

## Kalannin ryhmän kuusi maalaria

Susanna Aaltonen

Pietari Henrikinpoika on Suomen keskiajan taidehistorian kannalta mielenkiintoinen henkilö; hän on signeeranut Kalannin kirkon Pyhää Pietaria esittävän al secco maalauksen (kuva 1), mikä on meillä ainutlaatuista. Tämä tieto on antanut kimmokkeen Kalannin koulukunta -käsitteen (1) synnylle. Ryhmään on katsottu kuuluvan jopa 12:n lounais-suomalaisen kirkon maalaussarjat jotka on toteutettu noin vuosien 1467-1490 välisenä aikana.(2) Ryhmän sisällä on kuitenkin merkittäviä eroja maalaustyyliissä. Pro gradu -työni keskeisin tutkimusongelma oli se, olisiko mahdollista selvittää ryhmälle attribuoitujen kirkkomaalaussarjojen osalta tarkemmin eri mestareiden ja maalareiden osuutta kokonaisuudesta. Vaikka Kalannin koulukunnalle attribuoitujen maalaussarjojen laajuus sekä taso ovat suomalaisittain korkeat, ei pelkästään tähän ryhmään keskittyvää tutkimusta kuitenkaan ole tehty, vaan näitä maalaussarjoja on lähinnä sivuttu ikonografisen tutkimuksen yhteydessä tai Suomen keskiajan maalaustaiteen yleisesityksissä. Itse maalareista on samassa tehty satunnaisia huomioita.(3)



Kuva 1. Kalannin P. Pietari  
Kuva Susanna Aaltonen



Kuva 2. Överselön P. Laurentius  
Kuva Riksantikvarieämbetet



## Tekijän tunnistamisen karikot

Kirjallisten tietojen puuttuessa ainoat lähteet ovat itse maalaukset. Niinpä ratkaisua maalareiden työn tunnistamiseksi on etsittävä lähinnä vertailevan muotoanalyysin avulla, lähtökohtana tietenkin Pietari Henrikinpojan signeerama maalaus. Lisätietoa antavat muutamats maalausten lomaan maalatut vuosiluvut ja kirjoitukset. Mitkä ominaisuudet keskiaikaisessa seinämaalauksessa sitten voivat paljastaa jotakin maalauksen toteuttajasta? Maalauksen aihe ei kerro itse maalariasta, vaan enemmänkin kirkon haluamasta kuvaohjelmasta, saatavilla olleista mallikuvista ja yleisemmin uskonnollisista virtauksista. Aiheen sommittelu kertoo sekin lähinnä mallikuvista, joita taiteilijalla on ollut käytettävissään. Erilaiset yksityiskohdat, kuten esimerkiksi puvun toteutus (ennenkaikkea draperia) voivat kertoa paremmin jotakin maalariasta. Taitavimmat maalareista ovat esimerkiksi käyttäneet erilaisia kaavaimia saadakseen kankaaseen kirjoitun vaikutelman. Kasvoissa on myös paljon pieniä yksityiskohta joiden piirustus saattaa paljastaa tekijän, sillä kasvojen esittäminen on selvästikin tuottanut ongelmia monille ryhmän maalareista. Ilmeisesti tästä johtuen henkilöahmoilla on kasvoiltaan kaavamaisesti toistuva ilme: yhden mestarin maalaamat pyhimykset hymyilevät leveästi, toisen tuijottavat ankarina. Myös esimerkiksi asennon esittämisessä sekä vartalon (erityisesti käsien ja jalkaterien) mittasuhteissa on useilla maalareilla ollut selvästi vaikeuksia. Eli kääntäen; se, että maalarit eivät olleet taitavampia, on tässä tapauksessa hedelmällistä lähestymistavalle. Kohteena olevan maalauksen on tietenkin oltava riittävän hyväkuntoinen, että siitä on erotettavissa alkuperäisiä yksityiskohtia, mm. 1800-luvun lopun restaurointien mahdollisesti aiheuttamat muutokset on pystyttävä sulkemaan pois. Maalausten huonokuntoisuudesta johtuen ei esimerkiksi värien käytöstä Kalannin ryhmän maalausten yhteydessä voida juurikaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Väriharmonian eroja voi tosin tarkastella kokonaisten maalaussarjojen välillä.

Kalannin koulukunnan rajaamisessa on perusteena käytetty aiemmin lähinnä ornamenttiikkaa. Ornamentiikan pohjalta on kuitenkin vaikeaa tehdä johtopäätöksiä maalareista, sillä kirkkojen ornamentaalinen koristelu on tehty paljolti kaavavaimien avulla. Vapaalla kädellä toteutetut koristeaiheet antavat toki enemmän mahdollisuuksia. Erityisesti toteutuksen varmuudessa ja sommittelun toimivuudessa on eroja. Ornamentiikkaa tarkasteltaessa on otettava huomioon sen olevan hyvin arkkitehtuurisidonnaista, joten myös holvien rakenne on vaikuttanut koristeaiheiden muotoutumiseen. Siksi esimerkiksi ryhmälle tyypillisenä pidetty ketjuornamentti esiintyy ainoastaan

yksinkertaisten ristiholvien yhteydessä.

Kaikkien maalausten osoittaminen tietylle mestarille on täysin mahdollista, mutta mielestäni tällä lähestymistavalla on kuitenkin mahdollista saavuttaa paljon valaistusta maalareiden työnjakoon. Lähestymistavan suurimpana heikkoutena näen sen sopivuuden lähes ainoastaan henkilömaalausten tarkastelemiseen. Vertailu on mahdollista vain, jos materiaalissa on tarpeeksi paljon kohtalaisen samankaltaisena toistuvia kohteita. Henkilömaalauksessa tämä vaatimus täyttyy; vertailukohdiksi oivallisia ovat esimerkiksi kasvot, kädet, jalat sekä vaateen draperia.

Koulukuntaan luettujen maalaussarjojen parista on mielestäni mahdollista löytää eräänlainen ydin: Taivassalon, Kalannin, Sauvon, Laitila, Paraisten ja Perniön kirkkojen maalaukset. Näitä seitsemää kirkkoa yhdistävät maalausten tekijät joiden voidaan katsoa työskennelleen ainakin jossakin vaiheessa yhdessä. Kaikkiaan erotan ryhmästä viisi muuta maalaria Pietari Henrikinpojan lisäksi. Pietarin kädenjälki, jolle on ominaista vaateen laskosten pehmeästi kaartuvat poimut sekä pitkät, hoikat ja hymyilevät henkilöhahmot, löytyy vain Kalannista ja Taivassalosta. Kalannissa on Pietarin ohella työskennellyt myös toinen maalari. Tämä työnjäljelle on ominaista suuret silmät ja kömpelö nenä, jonka päässä näyttää olevan ikäänkuin lovi. Hänen henkilöhahmonsensa ovat jäykkiä ja vakavan oloisia.

Taivassalon maalausten attribuointi on vaikeaa, sillä työtä vaikeuttavat edelleen Emil Nervanderin 1800 -luvun lopussa tekemät maalausten siirrot. Taivassalossa on ilmeisesti työskennellyt Pietari Henrikinpojan lisäksi ainakin kaksi muuta maalaria. Toinen heistä on ollut myös Sauvossa maalannut mestari, toinen taas on sama joka työskenteli Pietarin rinnalla myös Kalannissa.

Sauvon mestariksi nimeämäni maalari on taiteillut poikkeuksellisen eläviä henkilöhahmojaan paitsi Sauvon ja Taivassalon kirkkoihin myös Paraisille ja Laitilaan. Myös Turun tuomiokirkon Johannes Kastajan kappelin sekä Kemiön kirkon itäisimpien holvien hyvin huonosti säilyneissä maalauksissa on samankaltaisuutta Sauvon maalausten kanssa. Sauvon mestarin työnjäljen tunnistaa mm. teräväpiirteisistä, jyrkässä kulmassa maan kohtaavista laskoksista sekä ilmeikkäistä kasvoista. Maalauksissa on kiinnitetty poikkeuksellisen paljon huomiota mm. pukuihin.

Perniössä on työskennellyt oma mestarinsa, joka Sauvon mestarin ohella on työskennellyt lisäksi myös Paraisilla. Hänen tyylilleen on ominaista ankara tai surumielinen ilme pitkänomaisilla kulmikkailla kasvoilla. Leuka työntyy esiin erityisen vahvasti. Draperiaa on jäykkää ja laskeutuu pystysuorina laskoksina.

Laitilan kirkon maalaukset ovat ongelmallisia, sillä niistä voidaan tyylin pohjalta löytää viittauksia useisiin muihin ryhmän maalaussarjoihin. Ornamentiikka viittaa sekä Paraisten että Sauvon ornamentiikkaan. Kaksi itäisintä holvia on koristeltu Sauvon tapaan, kolmas ja neljäs puolestaan viittaavat Paraisille. Käytössä on ilmeisesti ollut samoja mallikuvia kuin Taivassalossa ja Kalannissa (4) Laitilan kuoriholvin enkelit on maalattu Paraisten profeettojen ja Sauvon kirkkoisien tapaan nousemaan kukista. Osa Laitilan maalauksista on siis ilmeisesti Sauvon mestarin toteuttamia, mutta kirkossa on työskennellyt myös toinen mestari. Hänelle on kasvojen esittäminen tuottanut vaikeuksia. Silmät ovat tavallisesti pyöreät ja lähellä toisiinsa. Nenä on maalattu koukkumaiseksi. Kasvot ovat pyöreät ja ilmeettömät. Laitilan mestari ei ole kiinnittänyt paljonkaan huomiota yksityiskohtiin ja maalaukset ovat hyvin litteän oloisia, joskin niiden heikohko kunto saattaa yksinkertaistaa vaikutelmaa.

Turun Pyhän Katariinan kirkon harvat säilyneet maalaukset eroavat melko paljon muista ryhmän maalauksista. Katariinan kirkon maalareilla on esiteltävänään joitakin Kalannin ryhmän muista kirkoista tuttuja koristeaiheita (esimerkiksi kuoriholviin maalatut suuret kukat, jotka ovat kuin degeneroituja muotoja Paraisten holveja koristavista kukista) sekä omia erikoisuuksiaan (mm. holvilaesta kasvavat tulppaanit). Holvien koristelu antaa kokonaisuudessaan köyhemmän ja niukemman vaikutelman kuin muissa kirkoissa, seinillä ilmeisesti ollut henkilömaalaus taas on suurimmaksi osaksi tuhoutunut.

Aiemmin on esitetty Sauvossa työskennelleen maalarin maalanneen myös Karjaan maalaukset. (5) Karjaan maalausohjelma muistuttaa Sauvoa profeettojen ja apostolien credo-kulkueen osalta, mutta ohjelmää lukuunottamatta maalaussarjoista on vaikeaa löytää yhteneväisyyksiä. Karjaan työt muistuttavat tämän ryhmän muista maalauksista eniten mielestäni Pyhän Katariinan kirkon töitä. Samaan maalariin viittaavat paitsi kasvojen yksityiskohdat myös puna- ja mustavoittoinen väriharmonia, joka on samankaltainen näissä kirkoissa. Selvästi korkeatasoisten mallikuvien pohjalta maalattujen henkilöhahmojen pukujen draperia on puolestaan jäykästi ja luonnottomasti poimuttuvaa. Maalaukset ovat molemmissa kirkoissa kuitenkin varsin huonokuntoisia, joten maalarin kädenjälkeä on vaikeaa tarkastella.

Maalasten huono kunto vaikeuttaa myös Naantalin kirkon sakariston maalausten tutkimista. Naantalin maalauksista ei silti mielestäni voida havaita mitään sellaisia piirteitä, joiden pohjalta niitä voisi pitää ryhmään kuuluvina. Ainoana yhdistävänä piirteenä ovat maalausten aiheet. Terminä Kalannin koulukunta onkin mielestäni ongelmallinen. Koulukuntaan on imp-

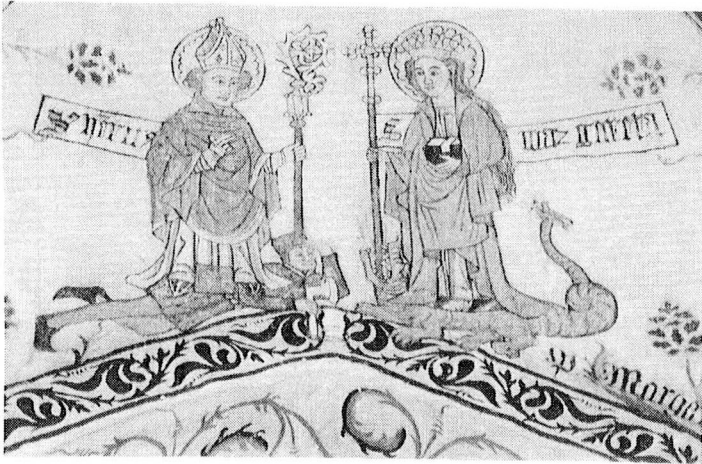
lisiittisesti liitetty käsitys Pietari Henrikinpojasta kokonaisen tyylin luojana ja sen siirtäjänä oppilailleen. Tässä mielessä termin käytölle ei mielestäni ole olemassa perusteita. Mikäli koulukunnasta kuitenkin halutaan puhua, ei siihen mielestäni tulisi liittää Turun Pyhän Katarinan, Naantalın, Pyhtään eikä Karjaan kirkkojen maalauksia. Maalaukset näissä kirkoissa muistuttavat muita ryhmään attribuoituja maalaussarjoja lähinnä aiheidensa, eivät niinkään toteutuksensa perusteella. Näiden kirkkojen maalaussarjat voidaankin nähdä lähinnä ydinryhmän muodostaman tradition muuntajina ja kehittäjinä. Näissä maalaussarjoissa on toki aiheiden ja niiden käsittelyn kannalta ryhmään liittyviä ominaisuuksia, mutta ne käyvät enneminkin eräänlaista vuoropuhelua ryhmän tyylin kanssa, lainaten sitä jotakin ja liittäen siihen samalla uusia elementtejä.

### Maalareiden suhteet ruotsalaisiin ryhmiin

Ensimmäisistä Emil Nervanderin 1800 -luvun lopulla esittämistä arvioista lähtien Kalannin ryhmän maalausten todettu muistuttavan paljon Ruotsin Uplannin seudun kirkkomaalauksia. 1930 ruotsalaiset tutkijat Henrik Cornell ja Sigurd Wallin loivat käsitteen Tierpin koulukunta. He katsoivat Tierpin koulun työn jatkuneen Suomessa Kalannin koulukuntana Pietari Henrikinpojan siirryttyä Ruotsista Suomeen. Yhteisiä piirteitä on eniten ornamenttiikassa, ja ns. ketjuornamentin on katsottu yhdistävän nämä kaksi koulukuntaa. (6) Osittain näiden ryhmien maalausohjelmat muistuttavat toisiaan, mutta henkilömaalauksia paljon yhtenäisempää on ornamenttiikka. Ryhmien välillä on myös ratkaisevia eroavaisuuksia, niin ikonografiassa ja esityskonventioissa kuin itse piirustuksissa ja mittasuhteissakin. (7) Tierpin koulukunnan hahmot ovat huomattavan pitkiä ja hoikkia Kalannin koulukunnan maalauksiin verrattuna. Piirustuksen osalta esimerkiksi draperiassa Kalannin mestarit ovat käyttäneet pitkiä yhtenäisina jatkuvia viivoja muotoillessaan vaatetta. Tierpin koulussa on puolestaan käytössä ollut lyhyellä ja katkonaisella viivankäytöllä voimakkaisiin ja jyrkkiin laskoksiin vaatetta poimuttava piirustustapa.

Kalannin koulukuntaa ei mielestäni voida pitää suoranaisesti Tierpin koulukunnan työn jatkajana. Tähän päivään säilyneistä Tierpin kouluun luetuista maalaussarjoista ei mielestäni löydy myöskään viitteitä Pietari Henrikinpojan työskentelystä koulun piirissä. Oikeastaan juuri Pietarin työn jälki eroaa eniten Tierpin koulukunnan tyylistä. Sauvon ja Perniön mestarin työssä on enemmän yhdistäviä piirteitä, mutta heidänkin työnsä osalta on

kysymys lähinnä notkeammasta ilmaisutavasta Pietariin verrattuna. Pietarin saamat vaikutteet saattavatkin löytyä toisaalta. Anna Nilsén katsoo Kalannin maalausten olevan tyylillisesti lähempänä Mälarenin koulua kuin Tierpiä. (8) Näiden kahden ryhmän välillä onkin löydettävissä yhteneväisyyksiä. Kalannin tapaan Mälarenin koulun henkilöhahmot ovat jähmeitä eikä tilan tai taustan esittämiseen kiinnitetä juurikaan huomiota. Draperia on pehmeää ja henkilöhahmot esitetään Kalannin ryhmän tapaan tavallisimmin puoli-profilissa. Muutamissa Pietari Henrikinpojan maalaamissa kirkkoissa on ollut käytössä ilmeisesti samoja mallikuvia (esim. Taivassalon kirkon Niskannuoraleikki löytyy samanlaisena Johannes Rosenrodin maalaamasta Tenstan kirkosta). Mielenkiintoisin Kalannin ryhmää ja Mälarenin koulua yhdistävä yksityiskohta on kuitenkin Överselön kirkon maalaukset. (9) Kirkossa on maalannut kaksi tyyliltään hieman erilaista maalaria, joista toisen maalaustapa muistuttaa niin suuresti Pietari Henrikinpojan käsialaa, että hänen voidaan mielestäni katsoa työskennelleen Överselössä. Eniten Pietarin kädenjälkeä muistuttavat pyhimyshahmojen kasvopiirteet, mutta myös draperia poimuttuu täsmälleen samoin (vrt. esim. kuvat 1 ja 2). Yksittäisten henkilöhahmojen esitystapa on sama. Erityisesti Pietarin maalaman Taivassalon P. Margareetaa esittävän maalauksen (kuva 3) vertaaminen Överselön vastaavaan esitykseen (kuva 4) on saman aiheen takia antoisaa. Esimerkiksi Margareetan jalkoihinsa polkeman lohikäärmeen muoto ja olemus on samanlainen. Margareetan kruunun malli puolestaan on samaa tyyppiä kuin Kalannissa. Samankaltaisuuksia löytyy myös useista muista maalausarjan yksityiskohdista, esimerkiksi hiusten ja parran kuvaamistavasta.



Kuva 3. Taivassalon P. Henrik (ja Lalli) ja P. Margareetta. Kuva Susanna Aaltonen



Kuva 4. Överselön P. Margareetta. Kuva Riksantikvarieämbetet, kuva-arkisto.

Vaikka pelkästään vertailevan muotoanalyysin pohjalta on mahdollista selvittää vain hyvin rajallisesti maalausten tekijöihin liittyviä kysymyksiä, on sillä mahdollista saada lisätietoa, joka palvelee kokonaisuuden hahmottamista Suomen keskiajan maalaustaiteen osalta. Jatkossa erityisen kiinnostavana näkisin nimenomaan ruotsalaisen kuvamateriaalin laajemman ja järjestelmällisemmän vertailun kotimaisten maalaussarjojen kanssa.

#### Viitteet:

- (1) Termi on L. Wennervirran luoma 1930. Wennervirta, L., Goottilaista monumentaalimaalausta Länsi-Suomen ja Ahvenanmaan kirkoissa. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 38. Helsinki 1930.
- (2) Ryhmään luetaan tavallisesti Kalannin, Taivassalon, Sauvon, Laitilan, Paraisten, Perniön, Karjaan, Kemiön sekä Turun Pyhän Katariinan kirkon maalauksen sekä lisäksi Turun tuomiokirkon Johannes Kastajan kappelin sekä Naantalin kirkon sakariston maalaukset. Myös Pyhtään kirkon itäisten holvien maalauskoristelun on

ehdotettu kuuluvan samaan ryhmään.

(3) Mm. Tove Riska on sivunnut aihetta ja tehnyt maalareista mielenkiintoisia huomioita. Riska, Tove, "Keskiajan maalaustaide", ARS. Suomen taide I. Keuruu 1989.

(4) Riska 1989, 147 - 148.

(5) Ks. esim. Nilsén, Anna, Program och funktion i senmedeltida kalkmåleri. Kyrkmålningar i Mälarlandskapen och Finland 1400 - 1534. Stockholm 1986, 22.

(6) Cornell - Wallin, Uppsvenska målarskolor på 1400 -talet, Stockholm 1933 tai Cornell - Wallin Tierpskolas målare. Stockholm 1965. Myös esim. Wennervirta, L., Suomen keskiaikainen kirkkomaalaus, Porvoo 1937; Riska 1986.

(7) Ensimmäisenä koulukuntien suuriin eroavaisuuksiin kiinnitti huomiota Olga Nygren, En medeltida frälsninsspegel. Tammerfors 1957, 177 - 178.

(8) Nilsén 1986, 472 - 473.

(9) Cornell ja Wallin ovat ajoittaneet Överselön maalaukset Strängnäsän tuomiokirkon maalausten mukaan valmistuneiksi vuosien 1462 - 63 jälkeen, koska he katsovat Överselön maalausten saaneen vaikutteita Strängnäsistä. Cornell - Wallin 1933, 33.

## Kutsu kevätkokoukseen

Suomen keskiajan arkeologian seuran  
kevätkokous pidetään Turussa  
Aboa Vetus -museon tiloissa (Itäinen Rantakatu 4-6)  
*tiistaina 2.3.1999 klo 18.00.*

Kokouksen yhteydessä Andres Tvauri  
pitää esitelmän Viljandin linnoituskaupungin viime  
vuosien kaivauksista.

Bussi- ja junayhteydet Helsingistä Turkuun löytyvät  
lehden lopusta.

# Rautakautisen ja keskiaikaisen asutuksen suhde toisiinsa ja ympäristöönsä - esimerkkinä Tyrvännön alue

Jouni Taivainen

Artikkeli perustuu kirjoittajan pro-gradu työhön Tyrvännön rautakauden ja keskiajan asutushistoriasta. Tutkimuksessa tarkastellaan Tyrvännön entisen pitäjän (nykyisin osa Hattulaa ja Valkeakoskea) asutuskuvaa eri aikoina ja selvitetään asutuksen sijoittumisen lainalaisuuksia suhteessa ympäristöönsä aikajaksolla rautakausi-keskiaika ja lisäksi tutkitaan rautakautisten muinaisjäännösten ja irtolöytöjen suhdetta keskiaikaiseen asutukseen.

## Tutkimusalue

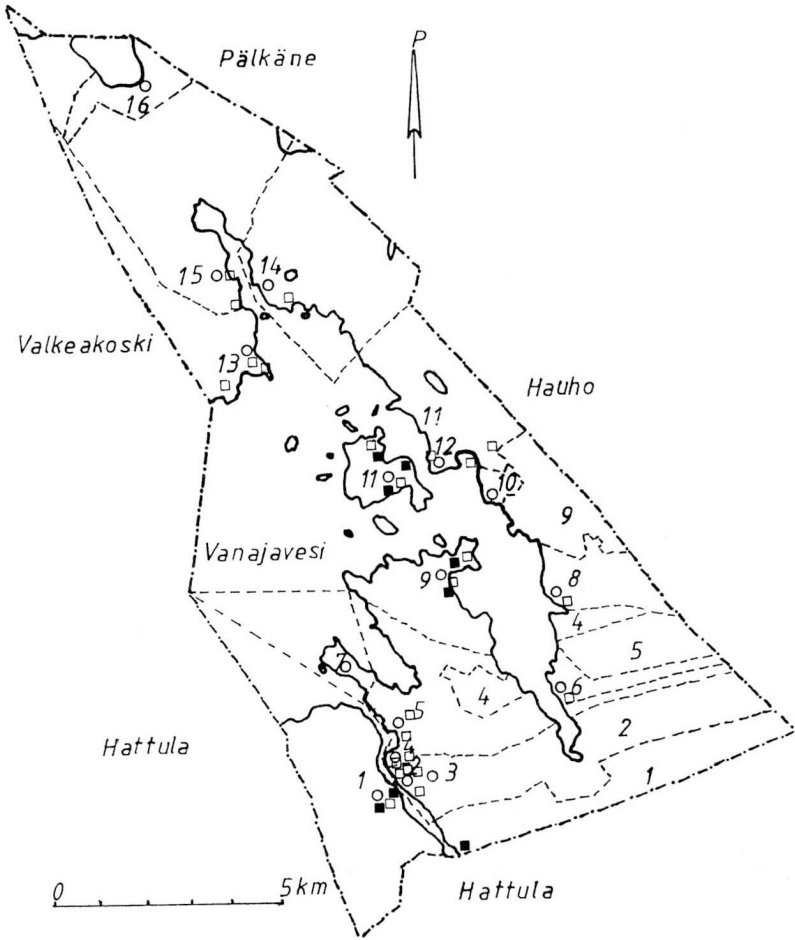
Tyrvännön entinen pitäjä sijaitsee Vanajanselän rannoilla noin 20 kilometriä Hämeenlinnasta pohjoiseen. Se muodosti Kulsialan keskiaikaisen hallintopitäjän ytimen ja on mainittu ensimmäisen kerran vuonna 1405 (FMU 1204). Nykyisin se kuuluu enimmäkseen Hattulan kuntaan, (kolme kylää pohjoisessa kuuluu Valkeakosken kaupunkiin). Varhaisin rautakautinen asutus Tyrvännön juurtui kansainvaellusajalla noin 550 jKr. Keskiajan lopulla Tyrvännössä oli 16 kylää, joiden taloluku vaihteli 1 ja 13 välillä.

Kartta viereisellä sivulla: Tyrvännön kylät keskiajalla.

1=Suontaka (Ali- ja Ylikylä), 2=Lepaa, 3=Parola, 4=Mäenpää, 5=Lahdentaka, 6=Anomaa, 7=Vanajanniemi, 8=Lusi, 9=Suotaala, 10=Monittula, 11=Retula, 12=Tuomisto, 13=Mälkiäinen, 14=Monaala, 15=Uskela, 16=Tykölä.

Varmat kalmistot ovat mustia neliöitä, valkoiset neliöt ovat epävarmoja rautakautisia kalmistoja/asuinpaikkoja, irtolöytöjä, kuppi- tai miekanhiontakiviä.





### Tutkimuksen taustaa

Arkeologinen aineisto kertoo mihin paikkoihin asutus on rautakaudella syntynyt ja miten se on edelleen levinnyt. Tärkeimpinä lähteinä ovat perinteisesti olleet kalmistot, joiden ajoitusten ja levinnän perusteella on saatu kuva asutuksen rautakautisesta levinneisyydestä. Käytettävissä olevan arkeologisen materiaalin perusteella asutushistorian kuvaa voidaan viedä esihistoriallisen ajan lopulle, mutta ei edemmäs. Arkeologinen materiaali kattaa Tyrvännön alueella noin vuosien 550-1150 jKr. välisen ajan.

Historiallisissa asiakirjoissa Tyrvännön alue tulee ensi kertaa esiin noin vuonna 1360. Tämä kuten seuraavankin vuosisadan maininnat koskevat enimmäkseen nautinta-alueiden ja kylien välisiä rajoja. Ensimmäiset maakirjat alueelta on laadittu 1540-luvulla ja vasta tuosta ajasta eteenpäin on kirjallista materiaalia runsaammin. 1570-luvulta on ns. hopeaveroluettelo, jossa mainitaan kunkin veroa maksavan talonpojan omaisuus, mm. karjavarallisuus.

Hämeessä ja Ylä-Satakunnassa säilyi veroyksikkönä ikivanhana pidetty suomalainen koukku aina uuden ajan alkuun saakka. Se oli erilaisten verojen maksuperusteena, mutta se oli myös tilusmittana. Useat tutkijat ovat arvelleet, että yksi koukku olisi alunperin käytännössä merkinnyt samaa kuin yksi verotettava tila, silloin kun verotusjärjestelmä Ruotsin ja kirkon vallan vakiintuessa 1200-luvulla oli luotu (Voionmaa 1912, 190-200). Toisaalta monet myöhemmät tutkijat ovat todenneet, että koukkulukujen perusteella tehtäviin päätelmiin kantatalojen lukumäärästä on suhtauduttava suuresti varoen, koska koukkuluvut olivat kokeneet jo monia muutoksia ensimmäisten maakirjojen laatimisen aikoihin (esim. Pirinen 1987, 113), mikä Hämeen osalta tapahtui vuonna 1539.

Koukkuluvun käyttöä asutuksen vanhuuden ja suhteellisen suuruuden mittarina on kuitenkin käytetty varsin lukuisasti useissa paikallishistorioissa, erityisesti muiden todistusaineistojen lisänä pyrittäessä pohtimaan ko. alueen asutushistoriaa. Tässäkin tutkimuksessa tarkastellaan miten kunkin kylän koukkuluku suhtautuu tiettyihin muuttujiin.

Ensimmäiset kyläkartat alueelta ovat 1600-luvulta. Näistä kunkin kylän vanhimmista kartoista mittasin planimetrin avulla rintapeltojen pinta-alan. 1960-luvulla tehtyjen agrogeologisten maaperäkarttojen avulla sain selville kunkin kylän peltomaiden laadun ja myös sen millaisessa ympäristössä rautakautiset muinaisjäännökset ja irtolöydöt sijaitsevat. Agrogeologinen maaperäkartta kertoo tavallista maaperäkarttaa paremmin nimenomaan peltomuokkauskerroksen koostumuksen (tavallinen maaperäkartta kertoo maaperän laadun yhden metrin syvyydessä, mikä voi olla täysin erilainen kuin ylemmässä peltomuokkauskerroksessa).

## Tutkimusmenetelmät

Alueen vanhimman 1600- ja 1700-luvuilta peräisin olevan karttamateriaalin perusteella tapahtui keskiaikaisten asumien esipaikallistaminen. Tässä vaiheessa oli oletuksena, että kylät ovat keskiajan lopulla sijainneet

---

samoilla paikkeilla kuin vanhimmassa karttamateriaalissakin. Seuraavaksi kenttätöyövaiheen aikana suoritettiin kaikkien esipaikallistettujen kylien kylämäkien ja ympäryspeltojen inventoinnin (Taivainen 1997). Inventointi tapahtui pääasiassa peltopoimintametodia käyttäen. Inventoinnissa ei löytynyt mitään selvästi keskiaikaista materiaalia eikä myöskään asumusten jäänteitä kylämäkien ulkopuolelta. Varsin myöhäisten historiallisen ajan löydösten lisäksi löytyi kolmesta ennalta tuntemattomasta kohteesta ns. rautakauden tyyppin keramiikkaa, palanutta luuta yms. jotka mahdollisesti voivat olla myös keskiaikaista tavaraa (vrt esim. Taavitsainen 1990, 223).

Inventoinnin perusteella vahvistui käsitys, että alueen keskiaikainen asutus on sijainnut samoilla paikoilla missä 1600- ja 1700-luvuillakin sekä monin paikoin vielä nykyäänkin. Tähän tulokseen viittaavat seuraavat seikat:

- 1) Kylien nimien muuttumattomuus varhaisimmista asiakirjoista nykypäivään, eli kylät ovat tunnistettavissa samoiksi eri aikoina.
- 2) Kylien keskeinen sijainti peltoihinsa nähden. Kaikki kylät sijaitsivat moreenipohjaisilla kumpareilla peltojensa ympäröiminä. Tällainen kehitys ei tapahdu hetkessä.
- 3) Inventoinnissa ei löytynyt kylämäkien ulkopuolelta (eli peltoalueilta) mitään selviä merkkejä siitä, että asutus olisi keskiajan lopulla ollut hajallaan.

Näin oli saatu selville keskiajan lopun asumien sijainti. Karttamateriaalista oli laskettu kunkin kylän peltojen koko sekä saatu selville peltomaiden laatu. Historiallisesta lähdemateriaalista oli saatu mm. selville kylien talo- ja koukkuluvut keskiajan lopulla, eli niiden suuruus. Näitä tietoja verrataan alla olevissa taulukoissa, jotta saataisiin selville mahdollisia korrelaatioita eri lukujen kesken.

Kylä	K	T	P/ha	Pellot/agro	Ka/i	Ka/asp.
Suontaka	>96	7	63	HsS,Hs,HHt, HHk,KHt	k6 (i5)	on?
Suotaala	78	13	40	HsS,SrMr	k3 k5-6 i2-3 i5	on
Uskela	72	13	40	HsS	ei	on
Mälkiäinen	72	8	40	HsS,HtS	i4	on?
Monaala	47	9	34	HsS	ei	on
Lepaa	?	1	21	HsS,HtMr, SrMr	k4 k5 i5 i6	on
Lahdentaka	78	9	21	SrMr,HsS	i5	ei
Retula	27-(44)	3	21	SrMr,HsS	k4-6 k4 k5 i2-3 i4	on
Lusi	20	5	13	SrMr,savi	i2-3	ei
Anomaa	21	6	9	SrMr,savi	i2-3	ei
Parola	24	2	8	HHk,SrMr	ei	ei
Tykölä	4	1	8	HHk,HsS	ei	ei
Mäenpää	22	1	5	HtMr	ei	on
Monittula	4	1	4	SrMr	ei	ei
Tuomisto	4	1	2,8	SrMr	(i5-6)	ei
Vanajannie.	?	1	2,3	SrMr	ei	ei

Taulukko 1. K -sarake kertoo kylän koukkuluvun 1/24 osina (Suvanto 1995).

T -sarakeeseen on merkitty kylän tilaluku 1560-luvulla (Suomen asutus 1560-luvulla). P/ha -sarakeesta käy ilmi kylän rintapeltojen pinta-ala hehtaareina vanhimmasta kartasta mitattuna. Pellot/agro -sarakeeseen on merkitty rintapeltojen maalajit, HsS=hiesusavi, Hts=hietasavi, Hs=hiesu,HHt=hieno hieta, KHt=karkea hieta,HHk=hieno hiekka, KHk=karkea hiekka, HtMr=hietamoreeni, SrMr=soramoreeni.

Ka/i -sarakeeseen on merkitty kylän kalmistot ja irtolöydöt sekä miltä periodilta nämä ovat, k=kalmisto, i=irtolöytö, 2=nuorempi roomalaisaika, 3=kansainvaellusaika jne. sulkeissa olevat numerot tarkoittavat epäselviä löytöyhteyksiä. Ka/asp. -sarake kertoo, onko kylän alueella tarkemmin tutkimattomia rautakautisia kalmistoja tai asuinpaikkoja, kysymysmerkki Mälkiäisten kohdalla tarkoittaa mahdollista kalmistoa Neroonniemessä, joka kuitenkin on täysin tutkimaton.

## Analyysi

Taulukosta nähdään, että rautakauden lopulle ajoitettujen kalmistojen läheisyydessä olevien kylien peltomaat ovat ainakin osittain sijainneet helposti muokattavalla hiesusavella. Näitten kylien koukkuluku on keskiajan lopulla ollut pääsääntöisesti kaksi tai enemmän (Lepaan koukkuluku ei ole tiedossa). Tähän ryhmään kuuluvat Suontaka, Suotaala, Lepaa ja Retula.

Mielenkiintoinen ryhmä on kylät, joitten kylämäiltä tai aivan läheisyydestä on myöhäisen rautakauden irtolöytöjä tai mahdollisia rautakautisia kalmistoja. Näitten kylien peltomaat ja koukkuluvut ovat lähes identtisiä edellisen ryhmän kanssa. Niiden koukkuluvut ovat pääsääntöisesti 2-3 koukkua ja niiden pelto sijaitsevat enimmäkseen hiesusavella. Tähän ryhmään kuuluvat Uskela, Mälkiäinen, Monaala, Lahdentaka ja Mäenpää. Koukkuluvussa ja peltomaan laadussa tekee poikkeuksen Mäenpää, jonka koukkuluku on hieman alle yksi ja peltomaat ovat hietamoreenilla.

Kylät joiden alueelta ei ole yhtään myöhäisen rautakauden löytöä ovat keskiajan lopulla olleet koukkuluvultaan korkeintaan yhden luokkaa ja niiden pelto ovat enimmäkseen sijainneet pääosin moreenilla, poikkeuksena Tykölä ja Parola, joiden pelto ovat sijainneet enimmäkseen hienolla hiekalla. Tähän ryhmään kuuluvat Lusi, Anomaa, Parola, Tykölä, Monittula, Tuomisto ja Vanajanniemi.

Taulukossa olevia tietoja yhdistelemällä nähdään selvästi, että rautakautiset kalmistot ja irtolöydöt sijaitsevat sellaisten kylien alueella, joiden koukkuluku on ollut yhtä suurempi. Näiden kylien peltomaat sijoittuvat pääsääntöisesti myös alueen parhaille helposti muokattaville maaperille; hiesusaville. Yhtä selvästi on nähtävissä, että pienemmän koukkuluvun omaavien kylien (koukkuluku alle yksi) alueilla ei ole myöhäisen rautakauden muinaisjäännöksiä eikä irtolöytöjä ja niiden pelto sijaitsevat moreenilla.

## Tulokset

Arkeologisen materiaalin ja keskiaikaisten kylien väliset suhteet osoittavat, että asutus on alueella siirtynyt rautakauden lopulla (viikinki-ristiretkiaikana) samoihin paikkoihin, joista tunnetaan keskiaikaisia kyliä. Tämän perusteella näyttää siltä, että rautakauden lopun asuinpaikat sijaitsevat aivan keskiaikaisten kylämäkien tuntumassa tai jopa niiden alla. Rautakautinen materiaali korreloi positiivisesti kylien koukkuluvun suuruuden ja peltomaan laadun kanssa siten, että koukkuluvultaan suuret kylät

(koukkuluku n. 2-3) sijaitsevat rautakauden lopun muinaisjäännösten välittömässä läheisyydessä ja niiden peltomaat ovat helposti muokattavilla maaperillä. Sen sijaan alueen pienen koukkuluvun omaavat kylät (koukkuluku yksi tai pienempi) sijaitsevat lähes poikkeuksetta moreenimaiden ympäröiminä, eikä niiden alueelta tunneta myöskään rautakauden lopun muinaisjäännöksiä tai irtolöytöjä. Tämän säännönmukaisuuden perusteella on pystytty ajoittamaan alueen sellaisia kyliä, joiden osalta arkeologinen materiaali ei ole pystynyt antamaan ajoitusta.

Tutkittaessa rautakautista asutuskehitystä kalmistomäärien perusteella ja vertailtaessa muinaisjäännösten ja irtolöytöjen suhdetta ympäröiviin maalajeihin havaitaan, että alueella merovinki-viikinkiajan kuluessa tapahtunut väestönkasvu liittyy samaan aikaan tapahtuneeseen maanviljelyn merkityksen kasvuun. Tuolloin asutus on hakeutunut alueen helposti muokattavien maaperien keskuuteen. Näitä ovat hiesu, hiesu- ja hietasavi, hieno hietä ja hietamoreeni. Keskiajalla asutuksen yhä kasvaessa on otettu käyttöön myös moreenimaita. Näiden peltomaiden kivisyys on hyvin nähtävissä vanhassa karttamateriaalissa, joissa pelloille on merkitty kymmeniä kiviröykkiöitä.

## Skål! Sirpaleita keskiajalta Skål! Skärvor från medeltiden

Aboa Vetus -museossa Turussa avataan 12.5.1999 keskiajan ja renessanssin laseista kertova näyttely. Sen on tuottanut Pohjoismaiden keskiajanmuseoiden verkosto yhdessä Tarton kaupunginmuseon kanssa. Näyttelyn avajaisten yhteydessä järjestetään 12.5. Turussa keskiaikaista lasia käsittelevä seminaari.

Vuonna 1988 järjestettiin Saksassa ja Sveitsissä kaikkien aikojen laajin keskiaikaisen lasin näyttely Phoenix aus Sand und Asche. Silloin osoittautui, että lasiastioilla on keskiajan Euroopassa ollut paljon aiemmin luultua suurempi merkitys. Nyt vuosikymmentä myöhemmin on selvinnyt, että näin on ollut myös Pohjoismaissa ja Virossa. Bergenin lukuunottamatta kaikki Skälissa esitellyt keskiaikaiset esineet on löydetty vasta viimeisten 20 vuoden aikana. Tämä johtuu pääasiassa paljon entistä tarkemmista kaivausmenetelmistä ja keskiaikaa enemmän arvostavasta tutkimuspolitiikasta. Samalla on muuttunut kuva kaupunkien materiaalisesta kulttuurista 1200-1600-lukujen Pohjois-Euroopassa.

Näyttelyyn on kerätty yli sata esiteltävää kohdetta Suomesta, Ruotsista, Tanskasta, Norjasta ja Virossa. Skälissa esitellään mm. Euroopan suurin kokonaisuus hienoja venetsialaisia emalikoristeisia pikareita 1200-luvun lopun - 1300-luvun alun Tartosta. Ensi kertaa ovat esillä Hansan neljännen suuren konttorin, Bergenin hyvin säilyneet myöhäiskeskiaikaiset lasit. Mukana on myös kaksi suurimmista Böömin ulkopuolelta löydettyistä itäisessä Keski-Euroopassa 1300-luvun lopulla ja 1400-luvun alkupuolella valmistetuista lasista koostuvaa kokonaisuutta - toinen Turusta, toinen Tartosta. Hienoja löytöjä on myös Tukholmasta, Lödösestä ja Roskildesta.

Näyttelyn painopiste on keskiaikaisissa lasilöydöissä, mutta niiden ohella luodaan katsaus renessanssin hienostuneeseen pöytäkulttuuriin sekä 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun monipuoliseen esineistöön. Valtaosa löydöistä esitellään nyt ensi kertaa niin tutkijoille kuin suurelle yleisölle.

Skål on sitten vuosikymmenen takaisen Phoenix-näyttelyn jälkeen laajin keskiaikaisen lasiesineistön katsaus Alppien pohjoispuolella. Turussa näyttely jatkuu 5.9 asti ja kiertää sitten muissa yhteistyömuseoissa päättyen vuoden 2001 lopulla Roskilden kautta Suomen lasimuseoon Riihimäelle. Näyttelyyn liittyy kaksi julkaisua: perinteinen kirja sekä CD-ROM. Multimediamateriaalissa on mm. virtuaalimallit esitellyistä esineistä. Näyttelyn toteuttaminen tässä laajuudessa on mahdollistanut EU:n myöntämä tuki.

## Kevätretki Satakuntaan

Seura järjestää 21.-22.5.1999 kevätretken Satakuntaan. Vierailukohteita ovat Ulvilan kaupunki, Leineperin ruukki, Kokemäki, Eura, Köyliö, Liinmaan linna ja Rauma. Retken hinta on alustavan arvion mukaan noin 300-500 mk. Hintaan sisältyy bussimatkat, yöpyminen, yksi päivällinen ja eväspaketti. Retkelle tulee ilmoittautua 30.4.1999 mennessä Suomen keskiajan arkeologian seuran osoitteeseen PL 286, 20101 Turku, faxilla numeroon 02-262 0444 tai puhelimitse numeroon 02-235 2555 (Leila Airikka-Drake, arkisin klo 9-12). Erityisruokavaliosta pyydetään ilmoittamaan retkelle ilmoittautumisen yhteydessä. Tarkempi retkiohjelma postitetaan ilmoittautuneille ohjelman varmistuttua.

K.M.

## Castella maris Baltici V

Pohjois-Euroopan linnatutkijat koontuvat nyt viidennen kerran Castella-symposiumiin 31.8.-4.9.1999 Tanskassa. Varsinaisena kokouspaikkana on Rudkøbing

Lollandin saarella, mutta ohjelmaan kuuluu lisäksi käynnit useissa linnoissa Tanskan eteläisillä saarilla. Symposiumin teemana on *The Life in the Castle*. Lähempiä tietoja antaa Päivi Luppi, Vanhanpappilantie 70, 13300 Hämeenlinna.

K.D.

## Kari Uotilan väitöskirja

Kari Uotila väitteli 12.12.1999 aiheesta *Medieval Outer Baileys in Finland, With Special Reference to Turku Castle*. Väitöskirja julkaistiin seuran tieteellisessä julkaisusarjassa *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* sarjan kolmantena niteenä.

Väitöskirjaa voi tilata seuran osoitteesta jäsenhintaan 80 mk + postituskulut.

K.M.



## Arkeologi keskiajan maaseudulla

Aboa Vetus-museossa on 9.3.-2.5.1999 esillä Suomen keskiajan maaseutuarkeologiasta kertova näyttely. Se keskittyy esittelemään Vesilahdella Laukon kartanossa vuosina 1989-1998 Museoviraston ja kartanon omistajan yhteistyönä tehtyjen arkeologisten tutkimusten tuloksia. Tutkimushankkeen aikana löydetty materiaali luo mielenkiintoisen kuvan suomalaisesta keskiajan renessanssiajan kartanoelämästä.

Näyttelyssä esillä olevat keramiikka-, lasi-, luu- ja metalliesineet sekä rakennusmateriaalit ovat muistijälkiä kartanon ja sen asukkaiden vaiheista niin arjessa kuin juhlassa. Laukossa kotimainen esinekuluttuuri ja kansainväliset uutuudet elivät rinta rinnan. Esimerkiksi myöhäiskeskiajalla kartanossa käytettiin yhä kotoisia mustasaviastioita, mutta löytömaterialin joukosta löytyy myös keskiaikaisen reininmaalaisen kivi-savikannun pohjapala. Kymmenen vuoden aikana tehdyistä löydöistä merkittävin - 80 keskiaikaista hopearahaa sisältävä rahakukkaro - paljastui vuonna 1997.

Arkeologisten tutkimusten myötä on saatu lisävalaistusta erityisesti Laukon kartanon vuonna 1704 palaneen päärakennuksen rakennushistoriaan. Vaikuttaa vah-

vasti siltä, että säilynyt suuri myöhäiskeskiaikainen kellari oli osa Kurki-sukuisten omistajien 1400-1500-lukujen vaihteessa rakennuttamaa suurta päärakennusta. Kyse oli monikerroksisesta kivitälöstä, joka katettiin upealla tiilikatolla. Kartanon salia lämmittämään hankittiin eurooppalaisen muodin mukainen pottikaakeliuuni. Toisen loistokautensa päärakennus koki 1600-luvun alkupuolella, jolloin päärakennusta laajennettiin ja muodistettiin. Sisustuksen uudistuksesta kertovat taas useiden koristeellisten renessanssikaakeliuunien jäänteet.

L.L.

## Seuran Novgorodin matkan www-sivut

Seuran viimeisyksisestä matkasta Novgorodiin kertovat www-sivut löytyvät Turun yliopiston arkeologian laitoksen sivuilta osoitteesta <http://www.utu.fi/hum/arkeologia/retket/novgorod.htm>. Käykää tutustumassa!

K.M.

## Aikataulutietoja kevätkokoukseen tulijoille

Seuraavassa hieman aikataulu-  
tietoja Helsingin suunnalta seuran  
kevätkokoukseen tuleville.

### Junat:

Lähtöaika:	Saapumisaika:
HKI 14.34	TKU 16.32
HKI 15.38	TKU 17.23
TKU 20.04	HKI 22.02
TKU 21.25	HKI 23.34

(Juna-asemalta kauppatorille  
pääsee busseilla nro 8,32 ja 42)

### Bussit:

Lähtöaika:	Saapumisaika:
HKI 14.30	TKU 16.45
HKI 14.30	TKU 17.05
HKI 15.00	TKU 17.15
TKU 19.00	HKI 21.15
TKU 19.00	HKI 21.25
TKU 21.00	HKI 23.25

(Linja-autolla matkustettaessa  
kannattaa autosta jäädä pois Turun  
tuomiokirkon kohdalla)

### Seuraava jäsenlehti

ilmestyy 23.6.1999  
mnessä.

Siihen tarkoitettu aineisto  
tulee toimittaa  
lehden toimittajalle  
viimeistään kolme viikkoa  
ennen julkaisupäivää!

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry:n tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Yhdistys järjestää seminaareja ja esitelmätilaisuuksia sekä harjoittaa julkaisutoimintaa.

Puheenjohtaja : Markus Hiekkänen  
040-554 0725  
markus.hiekkanen@nba.fi

Sihteeri : Liisa Seppänen  
040-529 6789

Rahastonhoitaja : Leila Airikka-Drake  
(02) 235 2555

---

## Sisällys

Toimittajalta.....	1
<i>Marita Kykyri</i> , Kaivausmenetelmäkeskustelu jatkuu.....	2
<i>Susanna Aaltonen</i> , Kalannin ryhmän kuusi maalaria .....	14
<i>Jouni Taivainen</i> , Rautakautisen ja keskiaikaisen asutuksen suhde toisiinsa jaympäristöönsä.....	22
Skål-sirpaleita keskiajalta .....	29
Kevätretki Satakuntaan.....	30
Castella Maris Baltici V.....	30
Kari Uotilan väitöskirja.....	30
Arkeologi keskiajan maaseudulla.....	31
Seuran Novgorodin matkan www-sivut.....	31
Aikataulutietoja kevätkokoukseen tulijoille.....	32

---